

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE SERBEST CUMHURİYET FIRKASI*

Ahmet KUŞÇI**
Mustafa DURAN***

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 24/10/2022; Düzeltme/Revised: 10/11/2022

Kabul/Accepted: 11/11/2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Kuşçi, A. ve Duran, M. (2022). Arşiv Belgelerine Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 5(2), 1-18.

Özet

Türk siyasi hayatının ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla çok partili hayata geçiş için yapılan ilk deneme başarısız olmuştur. 1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik buhran sebebiyle Mustafa Kemal'in telkinleri ve Halk Fırkasının güdümünde Türkiye'nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Bu çalışmanın amacı Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluş tarihi olan 12 Ağustos 1930 tarihinden kapanış tarihi olan 17 Kasım 1930 tarihine kadar ki çalışmalarını ve faaliyetlerini arşiv belgeleri ışığında ve ulusal basında yer alan haberler doğrultusunda incelemektir. Birincil kaynaklar üzerinden Türkiye'nin ikinci muhalefet partisinin siyasi serüveninin incelenmesi Türk demokrasi hayatına katkı sunması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihsel metod verileri çerçevesinde doküman analiz tekniği kullanılmıştır. Kaynak olarak başta devlet arşivleri olmak üzere dönemin gazeteleri olan Akşam, Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye, Milliyet, Son Posta, Vakıf ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının yayın organı olarak kabul edilen Serbest Cumhuriyet gazetesi ile telif ve tetkik çalışmalardan istifade edilmiştir. Çalışmanın sonunda 1929 Dünya ekonomik buhranının olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için Mustafa Kemal'in telkinleriyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının 99 gün gibi kısa süren muhalefet sürecinde Türk demokrasi hayatına renk kattığı görülmüştür. Arşiv belgelerinde Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliğinin Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu, yapısı ve çalışmalarıyla ilgili genelgeler yayınlaması Serbest Cumhuriyet Fırkasının güdümlü ve/veya denetimli bir parti olarak kurulduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Hayat, Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Dr., Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, (e-mail: kusciahmet78@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7168-6466).

*** Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, (e-mail: msdmustafa01@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4591-3060).

FREE REPUBLIC PARTY ACCORDING TO ARCHIVE DOCUMENTS

Abstract

With the closure of the Progressive Republican Party, the first opposition party in Turkish political life, the first attempt to transition to a multi-party system failed. Due to the economic crisis in the world in 1929, the Free Republican Party, the second opposition party of Turkey, was founded by Fethi Okyar on August 12, 1930, under the indoctrination of Mustafa Kemal and under the guidance of the People's Party. The aim of this study is to examine the works and activities of the Free Republic Party from 12 August 1930, the date of its establishment, to 17 November 1930, which is the closing date, in the light of archival documents and in the direction of the news in the national press. Examining the political adventure of Turkey's second opposition party through primary sources is thought to increase the importance of this study in terms of contributing to Turkish democracy life.

In this study, the historical method, which is one of the qualitative research methods, was used in the analysis of the data, and the document analysis technique was used. As a source, mainly the state archives, the newspapers of the period, Akşam, Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye, Milliyet, Son Posta, Vakit, and the Free Cumhuriyet newspaper, which is accepted as the publication organ of the Free Cumhuriyet Fırka, were benefited from the copyright and research studies. At the end of the study, it was seen that the Free Republic Party, which was established with the suggestions of Mustafa Kemal in order to minimize the negative effects of the 1929 world economic depression, added color to the Turkish democracy life during the opposition period, which lasted as little as 99 days. The publication of circulars by the General Secretariat of the Republican People's Party regarding the establishment, structure and activities of the Free Republican Party in the archive documents can be accepted as an indication that the Free Republican Party was established as a controlled and/or controlled party.

Keywords: Multi-Party Life, Fethi Okyar, Free Republican Party

Giriş

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmadan önce tüm dünyada ekonomik bunalımın yaşandığı bir dönem söz konusudur. Dünyadaki bu ekonomik buhrandan Türkiye’de etkilenmiştir. Türkiye’nin etkilenmesinde 1929 Dünya ekonomi buhranı ile birlikte özel teşebbüs girişimlerinin yetersiz olması, ekonomide devletçiliğin benimsenmesi ve hükümetin mali icraatlarını denetleyen muhalefet partisinin olmayışı da neden olmuştur. 1929 yılındaki ekonomik buhran ile birlikte Türk parası değer kaybetmeye başlamış bu da ithalatı olumsuz etkilemiştir. Böylece kötü olan ekonomi buhran ile birlikte daha da kötüleşmeye başlamış çiftçiler sanayiciler ve şirketler aldıkları kredileri ödeyemez hale gelmişlerdir (Avşar, 1998: 42-44).

Ekonomiyi olumsuz etkileyen diğer noktalardan biri de hükümetin uyguladığı vergi politikası olmuştur. Esnaftan alınan bu vergiler tüccarları ve küçük esnafı olumsuz etkilemiş ve bu borç batağından kurtulmak isteyen esnafın tefecilere bağımlılığı artmıştır (Emrence, 2006: 71-73). Bu noktada Mustafa Kemal, kendi yönlendirmesiyle meclisteki muhalefet eksikliğini yeni bir siyasi parti kurulmasını sağlayarak gidermeye karar vermiştir. Bu amaçla kendi güdümünde olması için yakın arkadaşı ve Paris Büyükelçisi Fethi Bey’den yeni bir siyasi parti kurmasını istemiştir. Böylece Ali Fethi Bey, Paris büyükelçiliğinden Yalova’ya dönüşünde Mustafa Kemal’in telkinleri ve desteğiyle

Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluş temelleri, Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in 23 Temmuz'da Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Saffet Bey ile birlikte Yalova'ya gitmesiyle başlamıştır (Vakit, 24 Temmuz 1930: 1). Mustafa Kemal'inde Yalova'ya gelmesiyle birlikte partinin adı kararlaştırılmış ve Mustafa Kemal 31 Temmuz 1930 tarihinde Fethi Bey'le birlikte İstanbul'a dönmüştür (Cumhuriyet, 1 Ağustos 1930: 1).

1. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulma fikri ile birlikte hem siyasi kulislere hem de kamuoyunda büyük bir hareketlilik başlamıştır. Partinin kuruluşu ile ilgili basın temsilcileri Yalova'ya giderek parti ile ilgili haberleri manşet yapmak için bilgi toplamaya başlamışlardır. Bir anda kamuoyunun en önemli gündemi Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması olmuştur (Çakırbaş, 2015: 45-54). Fethi Bey parti kurulmadan önce basına verdiği beyanatta her şeyden önce kronik bir sorun haline gelen ekonomik sıkıntılara çare bulacaklarını ve hükümeti mecliste açıkça eleştireceklerini belirterek partinin iktidara karşı temel stratejisini de belirlemiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulma fikri ve Fethi Bey'in beyanatına karşılık İsmet İnönü ise *"Biz noktai nazarlarımızı ve yaptıklarımızı bilerek ve inanarak takip eden adamlarız. Fethi Bey'in teşebbüsünü sevinçle karşılarız"* demiştir. (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930: 1).

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu ulusal basında *"Yeni Muhalif Fırka"* başlığı ile duyurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulma fikri kamuoyunda bir heyecan uyandırmış hatta bu haberin genç Türk Cumhuriyetinin siyasi semasında yeni ve uğurlu bir ufuk açacağı belirtilmiştir (Vakit, 9 Ağustos 1930: 1). Fethi Bey çektiği telgrafta: *"Fırkanın ismi Serbest Cumhuriyettir, program postadadır. Merkezi Ankara'dadır. Reisi Fethi, Kâtibi Umumisi Kütahya Mebusu Nuri, İdare Azası Tahsin (Erzurum) ve Talat (Ankara) Beylerdir. Fırkanın cemiyetler kanunu mucibince tescilini rica ederim"* Diyerek resmi olarak başvurusunu yapmış ve parti belirtildiği gibi resmen 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri ve Erzincan Milletvekili Saffet Bey bir genelge yayınlarak Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in mecliste hükümetin icraatlarını eleştirmek için yeni bir parti kurduğunu ve Cumhuriyet Halk Fırkasının milletin menfaatine olacak eleştirilerden memnun kalacağını bildirmiştir (BCA, 14 Ağustos 1930, 490/01-1/4/5).

Tablo 1. Serbest Cumhuriyet Fırkası İdare Heyeti

Adı	Milletvekili Olduğu Bölge	Partideki Görevi
Ali Fethi Bey	Gümüşhane	Başkan
Nuri Bey	Kütahya	Genel Sekreter
Tahsin Bey	Erzurum	Üye
Haydar Bey	İstanbul	Üye
Talat Bey	Ankara	Üye
Rasim Bey	Bilecik	Üye
İbrahim Bey	İzmit	Üye
M. Emin Bey	Şebinkarahisar	Üye

Naki Bey	Elazığ	Üye
Refik İsmail Bey	Sinop	Üye
Süreyya Bey	İstanbul	Üye
Ahmet Ağaoglu Bey	Kars	Üye
Reşit Galip Bey	Aydın	Üye
Galip Bey	Niğde	Üye
Semih Bey	Bursa	Üye

Kaynak: BCA, 23 Ağustos 1940, 490/01-435/1804/1.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının ilk kadın üyesi Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule Hanım olmuştur. Makbule Hanım 23 Ağustos 1930 tarihinde kendisiyle görüşen gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur “Yüksek maksatlarla millete ve memlekete büyük hizmetler emelleri ile Serbest Cumhuriyet Fırkası teşekkül etti. Bu fırkanın milletin ve memleketin bütün ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha ulaştıracağı kanaatiyle ve Ali Fethi Beyefendiye olan büyük itimadım dolayısıyla intisap ettim. İki fırka yekdiğerinin düşmanı değil, kardeşidir. Birbirlerinin hatalarını görür, tashih ederlerse hedefe daha çabuk vasil oluruz. Bugün kadınlık erkeklik meselesi yoktur, vatan meselesi vardır. Bugün için bu kadar kafidir.” (Vakit, 24 Ağustos 1930: 1).

Resim 1. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu

Kaynak: Vakit, 13 Ağustos 1930.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Başkanı Fethi Bey, Genel Sekreteri Kütahya Milletvekili Nuri Bey, idare azaları Ardahan Milletvekili Tahsin Bey, Ankara Milletvekili Talat Bey ve Aydın Milletvekili Reşit Galip Bey olmuştur. Ali Fethi Bey partinin prensiplerini “Fırkam Halk Fırkasının sol cenahında liberal, laik ve cumhuriyetçi bir fırka olarak çalışacaktır. Sol cenaha teveccühün miyarı halkın seviye ve temayülüne umumi efkârın karşılayış ve yükselişi olacaktır. Eğer bir gün sağ cenahta prensiplerimize mugayir bir teşekkül meydana alırsa hasmı canım olacak olan irtica hareketiyle mücadele edeceğim” diyerek duyurmuştur (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930: 4).

Ali Fethi Bey, parti kurulmadan önce gazetelere verdiği beyanatta partinin kuruluş sebeplerini ve Cumhuriyet Halk Fırkasına yönelik eleştirilerini şu şekilde belirtmişti: Cumhuriyet Halk Fırkası Lozan antlaşmasından beri dahili ve harici işlerde başarılı olamamış ve hoşnutsuzluk yaratmıştır.

- Adli işlerde bir ıslahat gerekmektedir.
- Mali işler bozuk ve görevi kötüye kullanma fazladır. Maliyenin ıslahı en başlıca iştir.
- Vergiler halkı ezmektedir bu yüzden vergiler azaltılmalıdır.
- Taşıma araçlarının ücretleri düşülerek pahalılığın önüne geçilmelidir.
- Kanunun hakimiyeti temin olunmalı keyfi muamelenin önüne geçilmelidir.
- İç ve dış politikada denetimsiz kalan hükümetin denetlenmesi gerekmektedir (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930: 4).

Serbest Cumhuriyet Fırkası idare heyeti ilk toplantısını 17 Ağustos 1930 tarihinde saat 16:00'da Galata'da Nazlı Han binasında Fethi Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Toplantıya Genel Sekreter Nuri Bey, Ankara Milletvekili Talat Bey, Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu ve Erzurum Milletvekili Tahsin Bey iştirak etmiştir. Bu ilk toplantıda Ankara, İstanbul ve İzmir'de şube açılması ve teşkilat meseleleri görüşülmüştür. Gece 10'a kadar süren toplantıda ayrıca parti nizamnamesinin Ahmet Ağaoğlu tarafından kaleme alınmasına ve nizamname esasları dahilinde bir teşkilat yapılmasına gidileceği üzerinde durulmuştur (Vakit, 18 Ağustos 1930: 1-4). Parti heyeti ikinci toplantısını 18 Ağustos 1930 tarihinde üye kayıtlarını görüşmek için yapmıştır. 1 saat süren toplantıda ayrıca teşkilata ait esaslar da görüşülmüştür (Vakit, 19 Ağustos 1930: 1).

Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruluşu ile birlikte, yoğun bir ilgi ile karşılaşmıştır. Partiye üye olmak için müracaatlar çoğaldığından bunları incelemek için bir komisyon kurulmuş ve seciyesiz kişilerin partiye kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (Akşam, 28 Ağustos: 1). Bu komisyonun kurulmasında Cumhuriyet Halk Fırkasının eleştirileri etkili olmuş olabilir. Çünkü Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliğinin 22 Ağustos 1930 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası Parti Müfettişi Ali Nazmi Beyefendiye gönderdiği genelgede Serbest Cumhuriyet Fırkası tarafından yapılan propagandalara karşı uyanık olunmasını (BCA, 02 Eylül 1930: 490/01-1/4/12). Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkasına Cumhuriyetçilik ve Laiklik ilkelerine aykırı davranışların kaydedilmesi halinde bu durumun yetkililere bildirilmesi istenmiştir (BCA, 02 Eylül 1930: 490/01-1/4/11).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programı şöyleydi:

“1- SCF, Cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve lâiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedilesmesi gayesidir. Teskilatı esasiye kanunundaki hürriyet ve masuniyet hakları bilâ istisna herkes için mer'î tutulacak ve hiçbir arızaya ugratmayacaktır.

2- Vergiler millet efradının iktisadi tesebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın tokatı hududunu asmayacak derecede tahlif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

3- Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nezle tahmilinden içtihap eder.

4- Fırka, paramızın kıymetini bir an evvel tespit için tedbir almak ve memleketimizde is görmek isteyecek harici sermayeye bu surette yol açmak azmindedir.

5- Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyet menfaatleri için girilmesi icap eden iktisadi islerde fertlerin kuvveti gayrikâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kaldırılacaktır.

6- Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müskülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarından. Çiftçiliğin fedakarlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

7- Dahili şartların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istediği mühim hedeftir. Teşviki Sanayi kanunu bihakkın tatbik edilecektir. Bu kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında olunacaktır. Sanayi ve Maadin bankasının kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır. Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır.

10- Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komsu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve cemiyeti akvam müessesesile daha sıkı surette teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

11- Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da temsilini müdafaa edecektir”.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının programı hızlı hazırlandığı için görüldüğü gibi kısa bir programdan ibaret olmuştur. Fethi Bey verdiği beyanatta kendisi de programın kısa olduğunu kabul etmiş ve konjonktürel duruma göre hazırlanmış bir icraat programı olduğunu belirtmiştir. Programla ilgili dikkat çeken diğer bir özellik ise muhalif bir parti programından daha çok Cumhuriyet Halk Fırkasının programının devamı niteliğinde olmasıdır (Yetkin, 1997: 107-109). Programda vergilerin adil olması, çiftçilere ucuz kredi verilmesi, özel girişim teşebbüs girişimlerinin desteklenmesi ve tefecilikle mücadele gibi ekonomi ile ilgili maddelerin yer alması Türkiye'nin ekonomik yapısının parti programına yansımaları şeklinde olmuştur. Ekonomide Liberalizmi savunan Serbest Cumhuriyet Fırkası programının ilkelerini de bu çerçevede tutmak zorunda kalmıştır (Gözcü, 2006: 32-36).

2. Fethi Bey'in Batı Anadolu Gezisi

Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey ve Parti Kurmayları partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra İzmir ve Balıkesir gibi şehirleri de kapsayan Batı Anadolu turuna çıkmışlardır. 3 Eylül'de saat 11'de Konya vapuru ile İzmir'e hareket eden Fethi Bey'e Ahmet Ağaoğlu, İstanbul

Milletvekili Haydar Bey, Erzurum Milletvekili Tahsin Bey, Partinin Genel Sekreteri Nuri Bey, Milletvekili Refik İsmail Bey, Mehmet Emin Bey, Naki Bey, Eski Milletvekili Hazim Bey, Feyzi Bey, İzzet Melih Bey, Doktor Servet Rasim, Giridli Saki Beylerle birlikte parti idare heyeti ve parti mensupları katılmıştır. Fethi Bey, vapurda etrafını saran gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur “*Karşı karşıya iki fırkanın gelerek hükümetin icraatını kontrol etmesi Cumhuriyet için en hayırlı bir yoldur. Biz, bu yolda yürüyeceğiz*” (Milliyet, 4 Eylül 1930: 1).

İzmir’de çıkan “*Hizmet*” gazetesi Fethi Bey İzmir’e gelmeden önce Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrılıp yayın hayatına bağımsız olarak devam edeceğini duyurmuştur. Hizmet gazetesinin bu kararı sonucunda Milletvekili Haydar Rüştü Bey’in başkanlığı altında çıkan “*Anadolu*” gazetesi haricinde hemen hemen bütün İzmir gazeteleri bağımsız olarak yayın hayatında devam edeceklerini duyurmuştur. Fethi Bey’in İzmir gezisi sırasında Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey de Adliye Müfettişlerinin konferansına iştirak etmek için İzmir’e gitmiştir. Adalet Bakanı’nın İzmir seyahati, Fethi Bey’in İzmir’i ziyarete karar vermesinden önce kararlaştırılmıştır. Ancak Adalet Bakanı ile muhalif parti lideri Fethi Bey’in İzmir’de aynı anda bulunmaları kamuoyunda merak uyandırmış ve Adalet Bakanının fırsattan istifade ederek Fethi Bey tarafından söylenecek miting konuşmalarına yerinde ve derhal müdahale etmesi ihtimalinden bahsedilmiştir. (Son Posta, 4 Eylül 1930: 1). Yunus Nadi, 4 Eylül 1930 tarihinde Cumhuriyet gazetesindeki “*Önümüzdeki İmtihan*” başlıklı köşe yazısında İsmet İnönü’nün Sivas Nutkundan sonra Fethi Bey’in de İzmir Nutkunu söylemek istemesinin mücadelenin başladığını gösterdiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 4 Eylül 1930: 1). Siirt Milletvekili Mahmut Bey Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki “*Samimi Olalım*” başlıklı köşe yazısında Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey’e eleştirilerde bulunmuş ve Fethi Bey’in, İsmet İnönü’nün Sivas’ta verdiği nutku yanlış anladığını belirtmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 5 Eylül 1930: 1).

Resim 2. Serbest Cumhuriyet Fırkasının İzmir Toplantısı

Kaynak: Vakıf, 9 Eylül 1930: 1.

İlk olarak 4 Eylül'de İzmir'e giden Fethi Bey ve ekibi İzmir halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. İzmir halkının tezahüratları karşısında Fethi Bey yanındakilere “*Bakınız işte İzmir ve onun temiz halkı. Ben bu kadar ümit etmiyordum; en heyecanlı ve tarihi dakikalarımı yaşıyorum*” demiştir (Vakit, 5 Eylül 1930: 1). İzmir Valiliğinin güvenlik gerekçesiyle Fethi Bey'in mitingini iptal etmek istemiştir. Fethi Bey bu durumu Mustafa Kemal'e bildirince Mustafa Kemal Fethi Bey'e bir telgraf göndererek güvenliğin sağlanması için Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı ve İzmir Valiliğinin gerekli önlemleri alma konusunda sorumlu olduklarını bildirmiştir. Mustafa Kemal'in bu telgrafı üzerine İsmet İnönü, Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri ve mensuplarının fikirlerini tam bir serbestlik ve güven ortamında paylaşabilmeleri için tüm tedbirlerin alınmasını İzmir Valiliğine bildirmiştir. Bunun üzerine Vali Kazım Paşa, Fethi Bey'i ziyaret ederek konuşmasını arzu ettiği zaman ve arzu ettiği yerde yapabileceğini bildirmiştir (Cumhuriyet, 7 Eylül 1930: 1).

Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği, 6 Eylül 1930 tarihinde Müfettiş Sami Bey'e gönderdiği yazıda Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu ile birlikte vergilerin kalkacağı, Arap harflerinin tekrar kullanılacağı, tekkelerin açılacağı, fes giyileceğini hatta Mustafa Kemal'in de Cumhuriyet Halk Fırkasını bırakıp sadece Serbest Cumhuriyet Fırkası ile birlikte hareket edeceği yönünde propagandaların ortaya çıktığı bildirilmiştir. Bu propagandalara yönelik her tarafta halkın bilgilendirilmesi ve aksi hareketler durumunda kanunların uygulanması istenmiştir (BCA, 6 Eylül 1930: 490/01-1/4/14). Fethi Bey ise bu suçlamaları kabul etmeyerek “*Hiçbir zaman ağızından çıkmayan sözleri bana isnat ederek fırkamızı zayıf düşürmeye çalışıyorlar*” diye gazetelere beyanatta bulunmuştur (Akşam, 10 Eylül 1930: 1).

Bütün bu uyarılara rağmen Serbest Cumhuriyet Fırkası Lideri Fethi Bey'in konuşmasından önce İzmir'de birtakım olaylar çıktı. Milliyet gazetesine göre Cumhuriyet Halk Fırkası mensupları parkta miting düzenledikleri sırada bazı kişiler taşkınlık çıkarınca zabıta tarafından uzaklaştırılmıştır. Bu karışıklıklar sırasında polis silah kullanmak zorunda kalmış bir polis ölmüş dört jandarma da yaralanmıştır (Milliyet, 6 Eylül 1930: 1). Ancak Vakit gazetesine göre olaylar bir gencin ölümüne yedi kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Daha sonra göstericiler Anadolu gazetesi binasını taşıyıp, binayı tahrip etmişlerdir (Vakit, 6 Eylül 1930: 1). Cumhuriyet gazetesine göre Cumhuriyet Halk Fırkasının mitinginde Denizli Milletvekili ve aynı zamanda Anadolu gazetesi yazarı olan Haydar Rüştü ve Ahenk gazetesi başyazarı Mehmet Şevki birer konuşma yapmışlardır. Bu miting sırasında gelen Serbest Cumhuriyet Fırka taraftarları Yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey diye bağırmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Mehmet Şevki Bey, “*Gazi bizim reisimizdir, karşının değil*” diye karşılık vermiştir. Haydar Rüştü Bey de İsmet İnönü'nün hizmetlerinden bahsedince ve Anadolu gazetesinin başmakalesinde muhaliflere eleştiride bulununca bazı göstericiler Anadolu gazetesi önünde gösteri düzenlemeye başlamışlardır (Cumhuriyet, 6 Eylül 1930: 1). Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği İzmir'deki olaylarla ilgili müfettişlere bir genelge göndermiştir. Bu genelgede

İzmir'deki olayların muhalif basın tarafından şişirildiği belirtilmiştir. Ayrıca olayların komünistlerin tahriki ile başladığı Anadolu gazetesi ve Cumhuriyet Halk Fırkası parti binasına saldırı olduğu için güvenlik güçlerinin müdahale ettiğini ve müdahale sonucunda bir seyirci çocuğun vurulduğu belirtilmiştir (BCA, 06 Eylül 1930, 490/01-1/4/15). Fethi Bey konuşmasını 7 Eylül 1930 tarihinde saat 16'da Alsancak spor sahasında kalabalık bir kitle karşısında yapmıştır. Konuşmasında genel olarak demiryolu, tekel, borçlanma ve göç konularına değinen Fethi Bey, partinin teşekkülünün şimdiden hayırlı faydalarının görülmeye başladığını belirtmiştir (Vakit, 9 Eylül 1930: 1).

Fethi Bey'in İzmir mitingindeki konuşmasından sonra ulusal basında Fethi Bey'in miting konuşmasına yönelik birtakım eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirilerinden biri 9 Eylül 1930 tarihinde Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan "İzmir Cevabı" başlıklı köşe yazısıdır. İsimsiz olarak yayınlanan bu köşe yazısında Fethi Bey'in İzmir nutkunun ne bir parti programı ne de yeni bir hükümetin ekonomik ve siyasi politikasının ana hatlarını oluşturamayacağını bu nutkun ancak her gün yayınlanan bir yazıdan ibaret olduğu bildirilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1930: 1). Diğer bir yazı da Milliyet gazetesinde isimsiz olarak yayınlanan "İzmir Nutku" başlıklı yazıdır. Bu yazıda Fethi Bey'in yeni bir şey öğretmediğini hatta belirsizliği artırdığı belirtilmiştir. Yazı da Fethi Bey'in nutkunun baştan aşağı birbiriyle çelişen ifadelerle dolu olduğu da belirtilmiştir (Milliyet, 9 Eylül 1930: 1). Yine Milliyet gazetesinin 10 Eylül 1930 tarihinde çıkan sayısında Siirt Milletvekili Mahmut Bey Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey'i eleştiren "Ölçsüz Sözler" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Mahmut Bey bu yazısında Fethi Bey'in İzmir mitinginde yaptığı konuşmada açıklık ve belirlilikten kaçtığını, ölçsüz ve çirkin imalarda bulunduğunu belirtmiştir (Milliyet, 10 Eylül 1930: 1).

Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesindeki "Fethi Bey'in Nutku" başlıklı yazısında Fethi Bey'in nutkunun kamuoyunda konuşulduğu kadar beklemeyi hak edecek önemde bir nutuk olmadığını belirtmiştir. Yunus Nadi yazısında ayrıca Fethi Bey'in nutkunda partinin kuruluşuna temas eden bir mukaddime ile İsmet İnönü'nün Sivas Nutkuna cevap mahiyetindeki birkaç maddeden başka bir şey bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca Yunus Nadi Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine Açık Mektup başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yunus Nadi bu yazısında şunları söylemiştir "İzmir'de bir matbaamıza taarruz edildiği ve Cumhuriyet Halk Fırkası binamız taşta tutulduğundan beri memlekette uhdemize tereddüp eden yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu meyanda ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni firkaların kendilerine mal etmeye çalıştıklarını görerek öyle dahi olsa biz kendimizi yedi emanetimize tevdi olunan Cumhuriyetin muhafazası vazifesini kemaliyle ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin teshili hesabına değil, belki vaziyetin tevzihi namına hakikati halin lütfü ifadesini istirham etmeye mecbur olduk. Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin hüsnü muhafaza edileceğinden daima emin bulunarak layezal hürmetlerimizi lütfen kabul buyurun, aziz şefimiz" (Cumhuriyet, 9 Eylül 1930: 1).

Mustafa Kemal, Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi'ye 9 Eylül 1930 tarihinde bir mektup yazmıştır. *“Cumhuriyet gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum. Bu mektupta son günlerde İzmir’de vukua gelen hadiselere işaret olunarak beni Cumhuriyet Halk Fırkasından başka fırkaların kendilerine mal etmeye çalıştıkları görüldüğünden bahis ve vaziyetin tavzihi namına hakikati halin ifadesi talep olunuyor. Bu nokta üzerinde diğer gazetelerdeki yazıları da okudum. Her yerde halk arasında da bu hususta şayialar ve tereddütler olduğunu işitiyorum. Hakikati hali Fethi Beyefendiye yazdığı mektupta sarahaten ifade ettiğimi zannediyorum. Kendilerince hakiki vaziyetin tamamen bilinmekte olduğuna şüphe yoktur. Ancak umumiyetle sui tevehhümler ve sui telâkkiler olduğu anlaşılıyor. Hakikati hali bir daha ifade ve tasrih edeyim: Ben, Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumi Reisiyim. Cumhuriyet Halk fırkası, Anadolu’ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin mevlududur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur. Ve olmaz. Resmi vazifemimin bitiminde Cumhuriyet Halk Fırkasının başında fiilen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esasi yâziyetim, bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünkü muvakkat resmi vazifemin bana tahmil ettiği bitarafılığı ihlâl edemez. İşaret olunan hadiseler meyanında İzmirde bir gazete idarehanesine ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezine her he sebep ve suretle olursa olsun vuku bulmuş tecavüzlerden ve hükümet ricaline ve otoritesine karşı bazı idraksizler tarafından yapılan çirkin tecavüzlerden çok müteessir olduğumu tahmin etmek güç değildir. Bu teessürümü akan kanlar ve zayi olan hayat şiddetlendirmiştir. Bu gibi mütecevizler ve mubarrıklar Cumhuriyet kanunlarının takiplerinden tabii kurtulamazlar. Bu sözlerim Cumhuriyet gazetesine cevaben ve efkârı umumiye tenviren neşredilmiştir”* Gazi M. Kemal (*Hakimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1930: 1).

İzmir Valisi Kazım Bey 11 Eylül 1930 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye Fethi Bey'in İzmir'den ayrılışı ile ilgili bir telgraf çekmiştir. İzmir Valisi bu telgrafta her şeyin normal olduğunu ve Fethi Bey'in Bandırma treni ile hareket ettiğini bu yolculuk esnasında Fethi Bey'e Yeni Asır Gazetesi temsilcilerinin ve İzmir merkez ocağı üyelerinden Avukat Süleyman Faik, Avukat Şevki Bedri, Selahattin Bey, Köse Osman Bey, eski iskân memurlarından Sadettin Sait ve Demiryolu Maslahatgüzarı Mihri Bey tarafından karşılama yapıldığı bildirilmiştir (BCA, 11 Eylül 1930, 030/10-102/669/3).

Fethi Bey İzmir mitinginden sonra gece kendisi için İstanbul otelinde verilen yemeğe katılmış ertesi sabah ise Manisa'ya doğru hareket etmiştir. İzmir'de yaşanan olayların etkisiyle Manisa'da Fethi Bey'i sakin bir kalabalık karşılamıştır (Vakit, 9 Eylül 1930: 1). Fethi Bey Manisa'da yaptığı konuşmada cumhuriyetin yükselmesi ve milletin refah için serbest münakaşa ve fikir mücadelesi yapacaklarını belirtmiştir. Ayrıca yaklaşan belediye seçimleri için herkesi oyunu kullanmaya davet etmiş ve oy kullanma hakkının süngü kuvvetiyle men edilemeyeceğini belirtmiştir (Akşam, 10 Eylül

1930: 2). Manisa'dan sonra Aydın'a geçen Fethi Bey yolda çiftçilerle hasbihalde bulunmuş ve Ziraat Bankasının görevini yapmadığını ve bu işlerin yakın zamanda düzeleceğinden bahsetmiştir (Akşam, 11 Eylül 1930: 1).

3. 1930 Belediye Seçimleri

1930 yılı Ekim ayında yapılacak olan belediye seçimleri münasebetiyle her iki fırka da hararetle bir şekilde hazırlıklara başlamıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası, belediye seçimleri için Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşlardan üçer aday bulundurma kararı almıştır (Akşam 26 Eylül 1930: 1-2). Seçimlerden sonra İstanbul'daki belediye seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası 35.934, Serbest Cumhuriyet Fırkası 12.813 oy alarak seçimi CHF kazanmıştır. Ancak seçimlerde dikkat çeken husus sadece İstanbul'da bile 250.746 kişinin oy kullanmaması olmuştur (Vakit, 20 Ekim 1930: 1). Mehmet Asım Vakit gazetesindeki "İzmir İntihabatı" başlıklı yazısında İzmir'deki seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkasının 14.624, Serbest Cumhuriyet Fırkasının ise 9.960 oy aldığını belirtmiştir. Yazar İzmir'deki seçimleri Cumhuriyet Halk Fırkasının kazanmasına rağmen İzmir'de bu kadar oy kaybetmemesi gerektiğini belirtmiştir (Vakit, 20 Ekim 1930: 1).

Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği, Serbest Cumhuriyet Fırkasının 2 şehir, 16 kaza ve 6 nahiye olmak üzere toplam 24 bölgede seçimi kazandığını bildirmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kazandığı yerler:

- Aydın: Bozdoğan, Nazilli, Çine kazalarıyla Yenipazar, Atça ve Karapınar Nahiyeleri
- Edirne: Keşan kazası
- Silifke: Merkez
- İzmir: Bergama, Kuşadası, Menemen, Seferhisar, Urla kazalarıyla Buca, Kınık, Armutlu nahiyeleri
- Manisa: Gördös ilçesi
- Samsun: Merkez ve Ladik ilçesi
- Amasya: Merzifon ilçesi
- Balıkesir: Edremit ve Susurluk ilçesi
- Kırklareli: Lüleburgaz ve Vize ilçeleri (BCA, 1930, 490/01-286/1146/1).

Serbest Cumhuriyet Fırkası 06 Ekim 1930 tarihinde seçim bildirisi yayınlamıştır. Seçim bildirisi şu şekildedir:

"Muhterem Hemşeri,

Aziz Vatandaş,

Belediye intihabatının başladığını biliyorsun. Hür doğmuş ve hür yaşamaya layık bir fertsin. Hiçbir tazyika ve hiçbir tehdide ehemmiyet vermeyerek reyini serbestçe kullan. Seni hürriyete, refaha kavuşturacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası mütagallibe

saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkasına ver. O senin kendi fırkan ve senin kendi arzundur. Çünkü Serbest Cumhuriyet Fırkası haksızlığa zulme uğrayan hürriyete aşık vatandaşların ızdırabından doğmuştur. O seni kurtaracaktır. O senin dertlerine çaresiz olacaktır. O senin müdafiidir. Reyini ona ver” (BCA, 06 Ekim 1930: 030/10-82/536/29).

Serbest Cumhuriyet Fırkası Lideri Fethi Bey, İstanbul Valiliğine bir tamim göndererek Serbest Cumhuriyet Fırkası aday listelerinin polis veya Cumhuriyet Halk Fırkası üyeleri tarafından yırtıldığı intihap encümeni huzuruna çıkanlara hangi partiye oy verecekleri sorulduğu ve eğer Serbest Cumhuriyet Fırkaya oy verilecekse ismi olmadığı cevabının verildiğini bildirmiştir. Fethi Bey bundan başka Kadıköy ve Adalar’da seçim yerlerine bıçaklı-sopalı kişilerin gelerek serbest oy vermek isteyenleri dövdükleri ve yaraladıklarını ve bu konuda gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir (Cumhuriyet, 8 Ekim 1930: 1-2). Siirt Milletvekili Mahmut Bey, Milliyet gazetesindeki Fırka Mücadeleleri başlıklı köşe yazısında Meclisteki tartışmalardan sonra hükümetin belediye seçimlerine müdahale ettiği yolundaki şikayetlerin doğru olmadığını ve ana prensipler üzerinde iki parti arasında esaslı bir ihtilafın olmadığını belirtmiştir (Milliyet, 5 Ekim 1930: 1).

Belediye seçimlerinden sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası Yönetim Kurulu seçim sonuçlarını değerlendirmek için Ankara’da bir toplantı yapmaya karar vermiştir. Parti muhtelif merkezlerine gönderdiği genelgede tutulan istatistiklere nazaran gösterilen adaylara kaç oy verildiğini sormuş ve aldığı sonuçları resmi neticelerle karşılaştırarak bir liste yapmıştır. Ankara’daki toplantıda bu listeler üzerinde konuşulup Millet Meclisinin ilk günlerinde belediye seçimlerinin şekli hakkında ne tarzda bir yol izlenmesi hakkında karar alınmıştır (Son Posta, 24 Ekim 1930: 1).

Olaylı İzmir mitinginden sonra katılım oranının düşük olmasına rağmen ülke çapında yapılan seçimlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası yeni kurulan bir parti için büyük bir başarı elde etmiştir. Bu başarı Serbest Cumhuriyet Fırkasının iktidara gelme isteğini artırmış ve bu durum Mustafa Kemal’in dikkatini çekmiştir. İktidar değişikliği istemeyen Mustafa Kemal, Fethi Bey’e *“Ben sözümde duruyorum fakat benim üzerimde bir de memleketi emniyet ve huzur içinde tutmak mesut tutmak var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeye tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşürüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz”* demiştir (Tunçay 2005: 271-273).

4. Partinin Kapanması

Mustafa Kemal 1 Kasım 1930 tarihindeki Meclisin açılış konuşmasında Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Mustafa Kemal yaptığı konuşmada belediye seçimlerinde dikkate değer şahit olduklarını, bu müşahedelerin verdiği tecrübelerle dayanarak Cumhuriyetin beka ve inkişafı namına istifade etmek lazım geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca

konuşmasında partilerin içine girebilecek gizli maksatlı kişilerin kanun fevkinde netice isteyen emel sahiplerinin bütün milletçe menfur görülmesi gerektiğini söyleyerek partilerin bu gibi faaliyetlerden daima uzak kalmalarını belirtmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 2 Kasım 1930: 1-2).

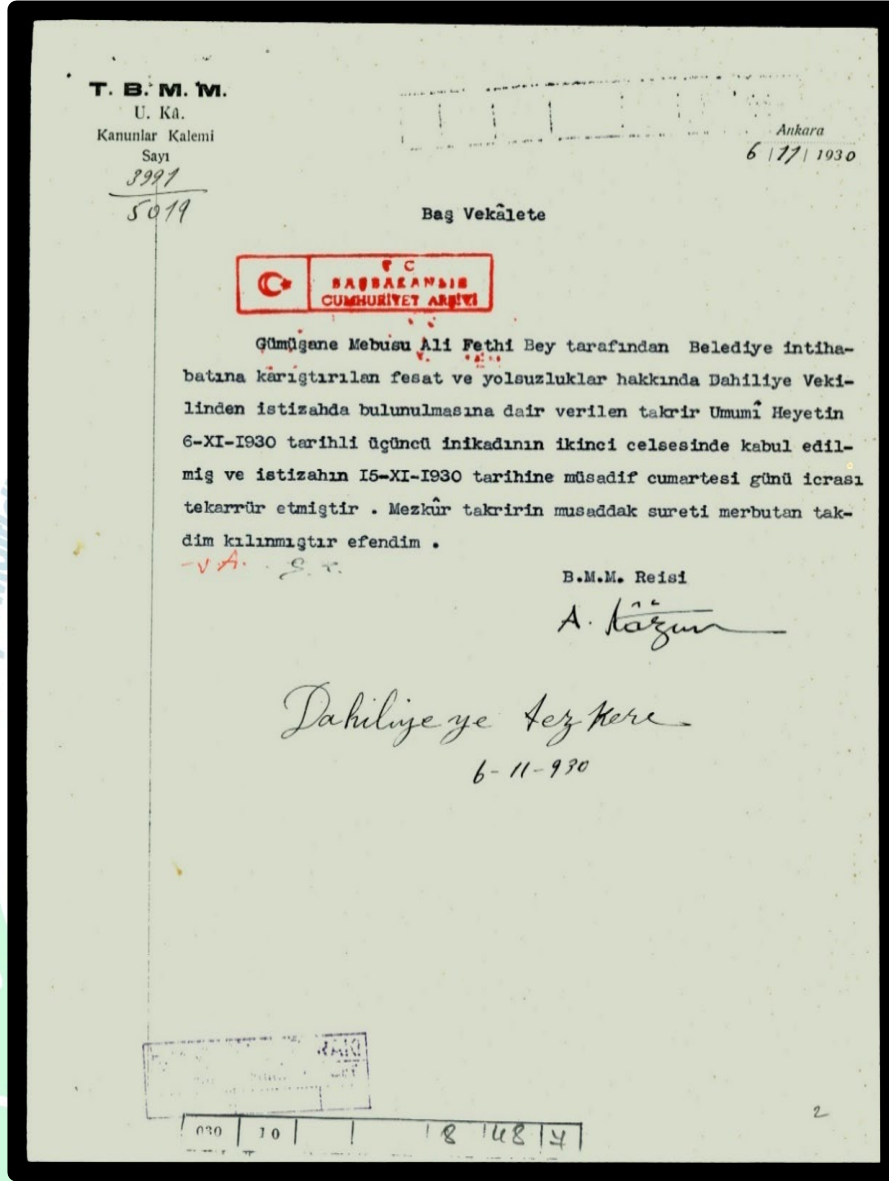
Belediye seçimlerinden sonra iki parti arasındaki ayrılıklar meclis açıldıktan sonra yapılacak olan Büyük Millet Meclis Başkanlığı için olmuştur. Fethi Bey kendi partisine mensup milletvekillerinden birinin Meclis başkanlığına seçilmesi için İsmet İnönü nezdinde girişimde bulunmuştur. Fethi Bey'in ısrarları sonucunda İsmet İnönü kurmaylarıyla görüşmeden böyle bir karar alamayacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Fethi Bey meclis başkanlığı için ayrı bir aday çıkarmıştır (Vakit, 4 Kasım 1930: 1). Fethi Bey'in meclis başkanlığı için kendi adaylarını öne sürmesi Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekillerince *"Serbestçiler Terakkiperverciler kadar olmadı onlar bile meclis başkanlığı için bizim adayımıza oy verdiler"* diyerek iki partinin ayrılığının derinleştiğini vurgulamışlardır (Vakit, 5 Kasım 1930: 1).

Mustafa Kemal hem belediye seçimlerinde yaşanan hadiseler hem de iki parti arasındaki ayrılıkların derinleşmesi üzerine iki partinin cumhuriyetçi üyelerinden oluşacak milli bir blok kurulmasını istemiştir. Kamuoyunda Mustafa Kemal'in bu kararı rejimi koruma amacıyla aldığı üzerinde durulmuştur (Milliyet, 6 Kasım 1930: 1). Ancak Cumhuriyet gazetesi 8 Kasım 1930 tarihli sayısında Cumhuriyetçi fırkaların blok yapacaklarının doğru olmadığı yönünde bir haber yapmıştır. Milli bir blok kurulması fikrinin Serbest Cumhuriyet Fırkasının arzusundan ortaya çıktığı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 8 Kasım 1930: 1) Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesindeki *"Blok Fikri"* başlıklı makalesinde Milli Blok fikrini düşünmüş olanların cumhuriyet savunmasında birleşmiş olanların bu düşüncelerinin mahiyetini ve şeklini belgelendirme amacını güttüklerini belirtmiştir (Cumhuriyet, 9 Kasım 1930: 1) Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey, milli blok meselesi hakkında beyanatta bulunarak bunun daha ziyade cumhuriyetçiler bloku demek olduğunu ve bu şekil siyasi tezahürün Avrupa'da da yapıldığını söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir *"Her iki fırkanın cumhuriyet umdeleri birbirinin aynıdır. Cumhuriyetçiler bloku teşekkül ederse fırkalar şahsiyet ve prensiplerini muhafaza ederek her ikisi de cumhuriyetin banisi olan Büyük Gazi'nin işaretine tabi olacaklardır"* (Serbest Cumhuriyet¹, 10 Kasım 1930: 1). Milli Blok kurma fikri hakkındaki haberler tekzip edilmesine ve asılsızlığının anlaşılmasına rağmen Serbest Cumhuriyet Fırka mensupları bu fikri sürekli olarak gündemde tutmaya çalışmışlardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası milletvekillerinden Erzurum Milletvekili Tahsin Bey Son Posta gazetesine şu beyanatta bulunmuştur

¹ Serbest Cumhuriyet gazetesinin ilk sayısı 26 Teşrinievel (Ekim) tarihinde *"Halk için mücadeleden yılmaz mefkûre gazetesidir"* sloganıyla çıkmıştır. Her gün öğlenleri çıkan gazete 5 kuruşa satışa sunulmuştur. Gazetenin Yazı İşleri Müdürü Behzat Arif, Başyazarı ise Faik Muhittin'dir.

“İki fırkanın bir blok halinde teşriki mesai etmeleri zaruri idi ve blok teşkili bugün bir emri vakidir”
(Son Posta, 12 Kasım 1930: 1).

Resim 4. Fethi Bey'in belediye seçimlerindeki yolsuzluklarla ilgili meclise verdiği önerge

Kaynak: BCA, 6 Kasım 1930, 030/10-8/48/7.

Fethi Bey, son belediye seçimlerinde yapıldığını iddia ettiği yolsuzluklar hakkında vereceği soru önergesi bu sorulara cevap verecek olan İçişleri Bakanının İzmir’de olmasından dolayı yapılamamıştır (Vakit, 15 Kasım 1930: 1). Fethi Bey, soru önergesini meclis 16 Kasım 1930 tarihinde toplanınca vermiştir. Kazım Paşa’nın başkanlığında toplanan meclise Mustafa Kemal de katılmış ve meclisteki görüşmeleri locadan takip etmiştir. Fethi Bey söz alarak son belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı iddialarında bulunmuştur (Hakimiyet-i Milliye, 16 Kasım 1930: 1).

Resim 3. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kendini Feshetmesi

Kaynak: Cumhuriyet, 17 Kasım 1930: 1

Serbest Cumhuriyet Fırkası kendini feshetmeden önce kamuoyunda partinin rejim bir tehlike olabileceği yönünde yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazılardan biri Falih Rıfkı Bey'in Hakimiyet-i Milliye gazetesinde kaleme aldığı "Uçurum" başlıklı yazısıdır. Falih Rıfkı Bey bu yazısında inkılaplardan bahsederken Serbest Cumhuriyet Fırkasına da değinmiş ve yazısına şöyle devam etmiştir "Bir ihtilalden yedi sekiz sene sonra inkılap hareketine karşı ekseriyet aramaya kalkışmak ancak reaksiyon adamlarına düşer. Bunlar ya bilerek inkılap düşmanındırlar ya da bilmeyerek inkılabı düşmanlık ederler" (Hakimiyet-i Milliye, 10 Kasım 1930: 1). Serbest Cumhuriyet Fırkasının hükümet ile çatışmaya girmesinin ülke için olumsuz sonuçlar doğuracağına inanan Fethi Bey, partisinin rejim için tehlike olarak görülmesinden sonra 17 Kasım 1930 tarihinde İçişleri Bakanlığına başvurarak Serbest Cumhuriyet Fırkasının feshedildiğini bildirmiştir.

Sonuç

Mustafa Kemal, hem 1929 dünya ekonomik buhranının Türkiye'ye etkilerini en aza indirmek hem de denetimsiz kalan hükümetin icraatlarını kontrol altına almak için Paris Büyükelçisi Fethi Bey tarafından bir parti kurulmasını istemiştir. Mustafa Kemal'in güdümünde ve yönlendirmesiyle kurulan bu parti kısa sürede güçlenerek kendisini alternatif bir ekonomi modeli görüp mevcut iktidarın bir seçeneği olarak Mustafa Kemal'in karşısına çıkmıştır. Ancak Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi kamuoyunda Serbest Cumhuriyet Fırkasını rejim için tehlike olabilecek bir parti olarak lanse edince Mustafa Kemal Serbest Cumhuriyet Fırkası ile arasına mesafe koymak zorunda

kalmıştır. Hatta Mustafa Kemal kamuoyuna Cumhuriyet Halk Fırkasının Genel Başkanı olduğunu ve parti ile bağının güçlü olduğunu vurgulayınca Mustafa Kemal ile karşı karşıya gelmek istemeyen Serbest Cumhuriyet Fırkası kendi kendini feshetmek zorunda kalmıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, 99 gün süren siyasi yaşamında adeta diken üzerinde bir siyaset yürütmüştür. Bunda hem parti programında dahi Cumhuriyet Halk Fırkasının gölgesinde kalması hem de önceki çok partili hayata geçiş denemesinin başarısız oluşu ve bunun parti üzerinde yarattığı psikolojik baskı etkili olmuştur. Buna rağmen siyasi hayatı kısa olmasına karşın Serbest Cumhuriyet Fırkası en renkli oluşumlarından birisi olarak Türk demokrasi tarihine geçmiştir.

Kaynakça

- BCA*, 02 Eylül 1930: 490/01-1/4/11.
BCA, 02 Eylül 1930: 490/01-1/4/12.
BCA, 6 Eylül 1930: 490/01-1/4/14.
BCA, 06 Ekim 1930: 030/10-82/536/29.
BCA, 11 Eylül 1930, 030/10- 102/669/3.
BCA, 14 Ağustos 1930, 490/01-1/4/5.
BCA, 06 Eylül 1930, 490/01-1/4/15.
BCA, 6 Kasım 1930, 030/10-8/48/7.
BCA, 23 Ağustos 1940, 490/01-435/1804/1.
BCA, 1930, 490/01-286/1146/1.
Akşam 26 Eylül 1930.
Akşam, 10 Eylül 1930.
Akşam, 28 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 1 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.
Cumhuriyet, 17 Kasım 1930.
Cumhuriyet, 4 Eylül 1930.
Cumhuriyet, 6 Eylül 1930.
Cumhuriyet, 7 Eylül 1930.
Cumhuriyet, 8 Ekim 1930.
Cumhuriyet, 8 Kasım 1930.
Cumhuriyet, 9 Eylül 1930.
Cumhuriyet, 9 Kasım 1930.
Hakimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1930.
Hakimiyet-i Milliye, 10 Kasım 1930.

Hakimiyet-i Milliye, 16 Kasım 1930.

Hakimiyet-i Milliye, 2 Kasım 1930.

Hakimiyet-i Milliye, 5 Eylül 1930.

Hakimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1930.

Milliyet, 10 Eylül 1930.

Milliyet, 4 Eylül 1930.

Milliyet, 5 Ekim 1930.

Milliyet, 6 Eylül 1930.

Milliyet, 6 Kasım 1930.

Milliyet, 9 Eylül 1930.

Serbest Cumhuriyet, 10 Kasım 1930.

Son Posta, 12 Kasım 1930.

Son Posta, 24 Ekim 1930.

Son Posta, 4 Eylül 1930.

Vakit, 15 Kasım 1930.

Vakit, 18 Ağustos 1930.

Vakit, 19 Ağustos 1930.

Vakit, 20 Ekim 1930.

Vakit, 21 Ekim 1930.

Vakit, 24 Ağustos 1930.

Vakit, 24 Temmuz 1930.

Vakit, 4 Kasım 1930.

Vakit, 5 Eylül 1930.

Vakit, 5 Kasım 1930.

Vakit, 6 Eylül 1930.

Vakit, 9 Ağustos 1930.

Vakit, 9 Eylül 1930.

Avşar, A. (1998). *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Çakırbaş, E. (2015). *İzmir Basınındaki Yansımalarıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Aksaray Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray.

Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gözcü, A. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniv., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Tunçay, M. (2005). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923- 1931, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yetkin, Ç. (1997). Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

